TRANS-EURÓPA EXPRESSZ

Kialakult a filmművészet új irányzata: az impotens-film. Fontos és jelentős áramlat. Mint neve mutatja: alkotóinak szellemi és társadalmi tehetetlenségéről szól, azt tárja fel.

Régen, ha a művésznek nem jutott eszébe semmi: lopott. Finomabban: plagizált. Még finomabban: utánérzett. Ma, ha semmi nem jut eszébe, nem tesz le a műalkotás létrehozásáról. Arról készít művet, hogy semmi sem jutott eszébe.

Az irányzat ősei előkelőek. Ott találjuk Gide-et a *Pénzhamisítók*kal, amint egy regény kalandjait, valóság és művészet kettősségét ízlelgeti, És elvezet a sor András László: *Halott tevéjé*ig, ahol a regényírás, az alkotófolyamat hű paródiáját kapjuk.

Az irányzat mozipapája Federico Fellini, aki a *Nyolc és fél*-ben megteremtette a műfaj filmmodelljét és precedensét. Megfogalmazta a válságművész szellemi és erkölcsi arcképét. Azét a válságművészét, aki egy jóléti társadalom kellemesen fűtött feltételei között belefullad kétségeibe, kiúttalanságába, döntésképtelenségébe, szellemi-erkölcsi csődjébe. Fellini még megküzdött önmagával. Szembefordult válságával, vallásával és a keresztény hit alapján kísérelt meg kiutat találni válságaiból.

Fellinivel szinte egyidőben Cesare Zavattini a *Hogyan születik meg egy forgatókönyv* című drámájában gúnnyal és felülállással mintázta meg annak a szcenaristának a válságát, aki kiszakadva a valóság keretei közül képtelen teljesíteni filmgyári megrendelését, semmi sem jut eszébe, mindaddig, míg vissza nem talál a társadalom természetes közegébe, míg át nem érzi annak valóságos mozgását és vissza nem tér az elidegenedés aranykalickájából a hétköznapi emberek és problémáik közé.

Gertler Viktor: *És akkor a pasas...* című szkeccsfilmjével megszületett a nem-jut-eszembe-semmi válságérzés magyar változata is. Ez már csak játék volt a formával. Arra az érdekességre és műhelypikantériára alapozódott, hogy a nézőt mindig izgatja valamely művészi műhely belülről leleplezett kulisszatitka.

Most pedig a forgatókönyvírástól vérszemet kapott és filmessé átvált francia író, Alain Robbe-Grillet filmjének az a mondanivalója, hogy semmit nem ért a világból, semmi nem jut eszébe róla. Fellini önkínzó vizsgálódása közben nekünk is ked-

Marie-France Pisier és Jean-Louis Trintignant

vünk kerekedett közbekiabálni: mi se, mi sem értünk semmit önmagunk és a világ kapcsolatából. Robbe-Grillet azonban azzal a fölénynyel ajándékozza meg nézőit, hogy sokkal okosabbnak érezhetjük magunkat nála és mi bizony értjük azt, amit ő nem ért.

A film meséje: Párizsban vonatraszáll az író, producere és titkárnője (akit felesége alakít) társaságában. Antwerpenbe mennek. (Mert belga kooprodukciós film.) Útközben igyekeznek kitölteni egy filmtörténetet. Jean-Louis Trintignantra írják a főszerepet, mert véletlenül egy vonaton utazik velük. Kokaincsempészésről szólna a sztori, amit a vonatozás alatt együttesen csűrnek-csavarnak, ahelyett, hogy a Paris Match-ot lapozgatnák vagy barkohbáznának, ha már nagyon unatkoznak.

A mese minduntalan módosul. Ismételnek. Meg-megfeledkeznek szálakról vagy indoklásokról. Képlékenyen áll elénk az irodalmiatlanul irodalmias nyersanyag, aminek egyetlen értéke, hogy ha bombasztikus is, de nem túlságosan nagyképű és tartalmaz annyi önismeretet, hogy Robbe-Grillet bevallja: mennyi esetlegességet és szeszélyt kelt fel az írás, mennyi véletlen képzettársítás és mennyi régi beidegződés formál egy cselekményt, amiről a kritikusok később bölcseleti eltökéltséget vélnek felfedezni.

Persze egy történetnek — bármennyire szeszélyesen rögtönzött legyen is — belső törvényszerűsége van. Az a történet, ami Párizs—Antwerpen közt formálódik, a harmincas évek moziponyváival tart szoros és nem is leplezett rokonságot. Marie-France Pisier egy prostituált szerepében Heddy Lamarrt utánozza, bár meg kell jegyezni, hogy az 1938-as amerikai *Algír*, amire leginkább emlékeztet a film: nemcsak jobban megcsinált munka volt, hanem okosabb is, mint Robbe-Grillet ál-rögtönzése.

Az egész ott kezdődött, hogy Alain Resnais Robbe-Grillet-től rendelt forgatókönyvet. A *Tavaly, Marienbadban* után a szerző nem tudott megválni a filmes élet izgató rendetlenségétől és maga is forgatni kezdett. A *halhatatlan nő* gyötrelmes hókusz-pókusznak tűnt. Robbe-Grillet azt hitte: elegendő homályosnak lenni és képrejtvényeket feladni, elég összezavarni az időt és kétségbehagyni a nézőt a szereplők szándékait illetően, elég, ha különleges és mutatós környezetekbe helyezi személyeit és dekoratív életet von köréjük: máris eléri azt, amit mestere — Resnais — a *Tavaly, Marienbadban*. Resnais-t ugyan nem érte el, de csinált egy nagyon unalmas Resnais-paródiát. Megfeledkezett ugyanis arról, hogy Resnais nagy művész, aki egy központi gondolat gyújtópontjába képes helyezni a vé-

A film főszereplői: Trintignant és Pisier

Jelenet a filmből

konyka történetet és átlelkesíti a tárgyakat, a bonyolult játékkoreográfiát. A rejtélyek alatt, a hideg, barokkos dekorációk alatt emberi drámákat, az emlékezés gyötrelmeit, a magány szorongató érzését és az üres unalom iszonyatát képes megsejtetni velünk. Marienbad folyosói, díszes és üres kertjei, a szökőkutak és a szobrok, a rideg és pompázatos termek, a céltalanul bolyongó estélyiruhás emberek egy nagyon konkrét irtózatról beszéltek, nagyon is konkrét társadalmi rétegről.

Robbe-Grillet azt hitte: ő alkotta a Marienbad-ot. Holott csak közreműködött benne.

A halhatatlan nő valóban *olyan* film, mint Resnais-é. Csak nem *az.*

Jelenleg Poprádon és Késmárkon forgatja *A hazudós férfi* című, harmadik mozimunkáját, egy Don Juan-reinkarnációt. Isztambul, Antwerpen után Késmárk... Úgy tűnik, mintha az utolsó években Európa egzotikummá vált volna. A James Bond-filmek kimerítették Mallorcát és a Kanári-szigeteket, a franciák Japánra vetették magukat, kalandfilmjeik jórésze pedig valamelyik latinamerikai államban készül. Lassan azonban kimerülnek a hagyományos értelemben vett egzotikus színterek és a mozisok áttelepülnek Európába friss motívumokért.

Nos, miután Robbe-Grillet Isztambul szecessziósan fűszeres turisztikai ízeit kimerítette és második munkájában egy turista-Antwerpent csodált meg: külvárosi utcát, kikötőt, elhagyatott raktárépületeket, nagypályaudvart és vetkőzőslokált fáradt öreguraknak és izgága kamaszoknak való konfekció-perverziókkal; most bevette magát egy XVI. századi renaissance-kastélyba és a Tátra tájai között fogja megsétáltatni Trintignan-t.

Mindebben van valami siralmas. Robbe-Grillet nem rossz író. És abban semmi kivetnivaló nincsen, ha egy író beleszeret a filmművészetbe. Nagyszerű eredmények jelzik Cocteau és Pasolini útját is. De Robbe-Grillet a tehetetlenségét filmesíti meg. A régi, megnedvesedett patronokat próbálja meg elpuffogtatni, és közben csupán a díszletet cserélgeti szereplőinek háta mögött.

A Trans-Európa expressz egy gyermetegen hajmeresztő bűnügyi történet szadisztiko-mazohisztikus jelenetekkel tetézve a kábítószercsempész banda kafkaira árnyékolt, utánérzős kalandjait. Helyenként felcsillan a modern művészre kötelező önirónia.

Alain Robbe-Grillet végkövetkeztetése: az élet nem ilyen. Ez csak mozi. Tegyük hozzá: rossz mozi.

MOLNÁR GÁL PÉTER